

Forfatter: Heiberg, Johan Ludvig

Titel: Dramatik i udvalg

Citation: Heiberg, Johan Ludvig: "Dramatik i udvalg", i Heiberg, Johan Ludvig: *Dramatik i udvalg*, udg. af Jens Kr. Andersen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 2000, s. 555. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur:
<https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-heibergjl04val-shoot-idm140721243060160/facsimile.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Dramatik i udvalg

de première juni 1844 (med program udgivet samme år), 13 måneder før Heibergs *Ulla*. Et tredje forsøg på at bringe de Bellman'ske figurer på scenen (med skandinavisk tendens) foreligger med den allerede nævnte forfatter og bellmanianer C. Plougs *Bellmansk Tableau*, der opførtes første gang 1845, samme år som *Ulla* altså, men først udgaves længe efter (1904, af Axel Sørensen). Inden for prosafiktionen finder vi anti-heibergianeren – og æstetik-professoren – C. Hauchs lille alderdomsroman *Bellman* (1869), hvor der dog ikke er indlagt Bellman-figurer i handlingen, men hvori Fredman-visernes – og dermed Kunstens – betydning for den fiktionale hovedperson demonstreres. I det 19. årh.s midte var Bellman *en vogue*.

Skønt *Ulla skal paa Bal* kun har kunnet klare en halv snes opførelser på Det kgl. Teater efter premiøren den 5. juli 1845, markerer stykket et ikke uinteressant grænsetilfælde i Heibergs dramatik og udgør et blandt adskillige vidnesbyrd om hans deltagelse i samtidens store interesse for Bellman – ligesom han med *Emilies Hjertebanken* både udnyttede og bidrog til Strauss-feberen.

6. *Nøddeknækkerne*: allegorisk drama

Var Heiberg for at kunne skrive *Julespøg* og *Nytaarsløier* gået i lære hos Tiecks desillusionerings-komedie, og var han for at kunne lancere sine vaudeviller gået i lære i den franske vaudeville- og i den tyske Liederposse-tradition, så greb han med *Nøddeknækkerne* – betegnet som »Et Satyrspil« – tilbage til den antikke græske komedie, ikke mindst til dennes mester: Aristofanes (ca. 450-ca. 380 f.v.t.). I oldtidens Athen opførtes der ved visse kultfester skuespil, og her var det praksis, at tre tragedier fulgtes af et lystigere satyrspil, hvor koret bestod af satyrer ligesom i Heibergs stykke. Imidlertid var kendskabet til disse satyrspil på Heibergs tid stærkt begrænset, og han synes at have hentet sine forestillinger herom fra den aristofaniske komedie, der til gengæld var velkendt, for Heiberg på dette tidspunkt ikke mindst gennem tysk formidling: dramaturgen H. T. Rötters *Aristophanes und sein Zeitalter* (1827), J. G. Droysens oversættelser fra 1830'erne samt de aristofaniske litteraturko-

medier af Aug. von Platen (omtalt ovenfor p. 530 i forbindelse med »En Sjæl efter Døden«). Genren aristofanisk komedie indgår desuden med direkte nævnelse og definition i hans genre-system; i »Svar paa Hr. Prof. Oehlenschlägers Skrift« hedder det:

I sin umiddelbare Form er den universelle Comedie af lyrisk Natur, og indbefatter en ligesom i Verset bunden Musik. De bestemte, endelige Tendenser, som endnu udgjøre dens Sujet, ere kun Vehikler for den poetiske Grundtone. Den *aristophaniske* og den *calderonske* Comedie ere de berømteste Exempler paa denne Digtart.

(*Pros. Skr.* III, p. 244f)

Talen om, at komediens sujet kun er uegentligt, fører frem mod et træk hos Aristofanes, som synes at have været af betydning for Heiberg, nemlig komediens karakter af *allegori*. I en allegori fremstilles omfattende, abstrakte forestillinger eller ideer i konkret form, fx. inkarneret i (dramatiske) figurer (personifikation). Allegorien fungerer således som et system af symboler. Hos Aristofanes findes det kendteste eksempel på denne fremstillingsform i *Riddeme* (Ἰππῆς, 424 f.v.t.), hvor folket fremtræder og taler sin sag i skikkelse af en person (ἄνθρωπος). I *Nøddeknækkerne* er allegoresen (»afkodningen« af allegorien) egentlig ganske enkel: frugtens gudinde Pomona = forfatteren, nødderne (frugterne) = skrifterne, købstadsfolkene (konsumenterne) = publikum, nøddeknækkerne = den journalistiske kritik. Der forekommer formuleringer i teksten, der kraftigt opfordrer til en sådan allegorisk forståelse af den, fx.: »Her boer i Skoven en Slags Gudinde, / Forresten en smuk og anseelig Qvinde, / Saa at sige, Frugtens Forfatterinde. / Hendes Navn er Pomona [...]« (p. 496). Desuden er der passager, der *kun* giver mening, idet de opfattes allegorisk, som når »Første Nøddeknækker« fordeler høsten blandt sine kolleger med kommentaren: »Lutter Politik / I den Pose jeg fik. / Her er Æsthetik, / Og her er Poesie, / Og her Dramaturgie, / Og hviler mit Blik / Paa Philosophie. / Brødre! kommer hid / For at dele min Slid! / Hver har sit Fag, / [...]« (p. 498). Således vejledt forstår læseren også bedre samme nøddeknækkers forudgående tale om, at de små væseners

opgave ikke kun består i at knække nødderne, men også i at »bedømme«, »dadle«, »berømme«, »laste«, »rose«, og »cassere« (p. 495-97) (nogle af dem, samt udsagn som »De maa vide, jeg og min hele Flok / Er anonyme;« (p. 495) og forsikringen: »Thi Upartiskhed er al vor Iver.« (p. 496). Textens emne er, hvad vi med et moderne udtryk ville kalde det litterære kredsløb, og dens egen udformning forhindrer altså flere steder en naivt »realistisk« opfattelse af den som (blot) en skildring af en borgerlig familie på nøddeplukning uden nøddeknækkere (hvilket vel også havde været lidt tyndt ...).

Nøddeknækkeme offentliggjordes første gang i *Urania. Aarvog for 1845*, udgivet af Heiberg. Det smukt trykte lille bind indeholder desuden en rejseskitse af H. P. Holst og F. Paludan-Müllers versfortælling *Abels Død*. Af Heiberg – foruden »Satyrspillet« – en stjernekalender for året med astronomiske målinger og ledsaget af udførlige og indsigtfulde forklaringer. Denne oprindelige sammenhæng fortjener opmærksomhed. Der består en forbindelse mellem Heibergs fagastronomiske (og i det hele naturvidenskabelige) interesser og partier af *Nøddeknækkeme* – der er andet end skovtur og satirisk, litteraturpolitisk allegori, nemlig fornem lyrik (jvf. bestemmelsen af den universelle, aristofaniske komedie som lyrisk baseret, citeret ovenfor, p. 541) af kosmisk, universel karakter om årets gang og naturens vekslen. Den strenge systematiker og vittige satiriker var en oprigtig naturfrom, og der var ingen modsigelse herimellem: Naturens skønhed er dens undtagelsesløse orden. Denne opfattelse udvikler Heiberg på prosa i afhandlinger som »Om Skønhed i Naturen« (1828, *Pros. Skr.* II, p. 229ff), »Stjernehimlen« (1842, *Pros. Skr.* IX, p. 25ff) og »Det astronomiske Aar« (1844, *Pros. Skr.* IX, p. 51ff), der alle kan gælde som kommentarer til *Nøddeknækkeme* og ikke mindst motivere, at de stupide, larmende filistre til slut må uddrives af Naturens Eden!

Satyrspillet er ligesom *Julespog* og *Nytaarsloier* skrevet som læsedrama og har lige så lidt som dette stykke nogen opførelseshistorie. Selvdømme synes Heiberg ikke at have fældet over *Nøddeknækkeme*. I Heibergs eftermæle har det aldrig haft fremtrædende plads; undtagelser er Carl S. Petersen, der har medtaget stykket i sit udvalg og skriver begejstret om dets lyrik i indledningen hertil

(III, p. 10), og Vilh. Andersen, der har viet det udførlig behandling i sin *Tider og Typer af dansk Aands Historie* (Goethe I, 1915, p. 259-80), samt Paul V. Rubow, der har udgivet *Nøddeknækkerne* sammen med »En Sjæl efter Døden« og *Julespøg og Nytaarsløier*, indledt med en karakteristik og stærkt anerkendende vurdering af Heiberg (optrykt efter *Reflexioner over dansk og fremmed Litteratur*, 1942, p. 51-59), hvorfra vi har citeret ovenfor (p. 534). Udvalget af netop de tre stykker dramatik viser os den side af Heiberg, Rubow især skattede og følte sig i overensstemmelse med: tanke-digteren og stilrenseren.

7. Textgrundlag og textrettelser

Texterne, hvortil ingen trykmanuskripter er bevaret, optrykkes i dette udvalg efter de separat udkomne originaludgaver: *Julespøg og Nytaarsløier* (udk. dec. 1816, men med året 1817 på titelbladet), *Aprilsnarrene* (1826), *Recensenten og Dyret* (udk. dec. 1826, men med 1827 på titelbladet), *Nei* (1836), *Emilias Hjertebanken* (1840), *Nøddeknækkerne* (udk. dec. 1844 i Heibergs *Urania. Aarbog for 1845*, p. 143-208) og *Ulla skal paa Bal* (1845). Herfra afviges kun i følgende, særlige tilfælde:

Af hensyn til seriens enhedspræg markeres originaltrykkenes regieangivelser her overalt med parentes, petit og kursiv, ligesom grundlagets øvrige typografiske afvigelser som spatiering eller antikva i en fraktur-text her overalt gengives med kursiv. Derimod bibeholdes i andre tilfælde (fx. *De/ de* som tiltalepronomen) forfatterens inkonsekvente ortografi.

I øvrigt er førsteudgavernes text rettet, hvor der kan siges at være tale om evidente trykfejl. Til 1817-udgaven af *Julespøg og Nytaarsløier* har Heiberg selv (p. 251) føjet en liste over »Trykfeil«; der er dog snarere tale om en rettellesliste. Nærværende udgiver har følt sig forpligtet heraf, eftersom denne listes rettelser jo er en del af det valgte textgrundlag. Rettelserne er altså indført i teksten her og yderligere suppleret i tilfælde, der forekommer analoge med listens.

I denne udgaves nærmeste forgænger, det af Carl S. Petersen besørgede Heiberg-udvalg *Poetiske Skrifter I-III*, Kbh. 1931-32, der som vi optrykker efter førsteudgaverne, er der ligeledes foretaget textrettelser. I forhold her til har vi tilsvarende valgt at følge og supplere rettelserne, hvor der efter al sandsynlighed har foreligget klare trykfejl i tekstkilden, hvorimod Petersen har forekommet os at måtte underkendes, når han i sine normaliseringsbe-